

İNALOĞULLARI

kuşattı ve bir müddet sonra ele geçirip ona verdi; böylece İnalöğulları Beyliği tarihe karışmış oldu (4 Muharrem 579 / 29 Nisan 1183).

Bir asra yakın süren İnalöğulları döneminde Âmid kültür, ticaret ve imar faaliyetleri açısından çok ileri bir durumdaydı. Dokumacılık çok gelişmişti; şehrin halı, kumaş ve bezleri meşhurdu. Ayrıca bura-ya bağlı Ergani ve Zülkarneyn kaleleri civarında zengin bakır madenleri işletiliyordu. İl Aldı'nın ve Emir Mahmud'un ulucamı ve sur üzerinde tamir kitâbeleri vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Ezrak el-Fârikî, *Târîhu Meyyâfârikin ve Âmid* (nşr. Bedevî Abdülâtîf Avad), Beyrut 1974, s. 272; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)* (nşr. ve trc. H. D. Andreasyan), Ankara 1962, bk. İndeks; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1973, s. 6, 99, 144, 160, 162, 171-173, 211, 217, 221; Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1985, s. 269-274; Faruk Sümer, "Diyarbakır Şehri Yönetimi ve Yöresinde İnalöğulları Beyliği", *I-II. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, Konya 1993, s. 111-117; Ramazan Şeşen, "İmâd Al-Din Al-Kâtib Al-İsfahânî'nin Eserlerindeki Anadolu Tarihiyle İlgili Bahisler", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III, Ankara 1971, s. 275-303; Mükrimin Halil Yınanç, "Diyarbakır", *İA*, III, 613-616; Ali Sevim, "Türmtaş", a.e., XII/1, s. 370-372; a.m.f., "Tuğtekin", a.e., XII/2, s. 44-47; Cl. Cahen, "Inâl", *EJ²* (İng.), III, 1197-1198.

ALİ SEVİM

İN'ÂM

(الإنعام)

Allah'ın insana nimet vermesi, ihşanda bulunması anlamında bir Kur'an tabiri.

Sözlükte "güzel ve parlak olmak, müreffeh ve rahat olmak" anlamındaki **na-am** kökünden masdar olup "birine iyilik etmek, bir nimetten yararlandırmak, rahata kavuşturmak" gibi mânalara gelir; dinî literatürde ise Allah'ın insanlara maddî ve mânevî nimetler vermesini ifade eder. Râgıb el-İsfahânî, in'âmı "başka birine ihşanda bulunmak" şeklinde tanımladıktan sonra bu kavramın sadece insanlara yapılan iyilik için kullanılabileceğini söyler (*el-Müfredât*, "n'am" md.); Fahred-din er-Râzî de in'âmın karşılıksız vermeyi ifade ettiğini belirtir. Bu sebeple Allah'ın kullarına başışladığı bütün iyi şeyler birer nimettir, çünkü Allah'ın asla karşılığa ihtiyacı yoktur (*Mefâtihu'l-ğayb*, I, 258).

Kur'an-ı Kerim'de değişik fiil kalıplarıyla on sekiz yerde geçen in'âm kavramı

bunların çoğunda nesnesi belirtilmeden mutlak olarak, bir kısmında ise "nimet in'âm etmek" şeklinde yer almakta, on beş âyette Allah'a (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "n'am" md.), bir âyette hem Allah'a hem Peygamber'e (el-Ahzâb 33/37) nisbet edilmektedir. İn'âm ile aynı kökten gelen **ni'met** kelimesi elli âyette, aynı anlamdaki **na'me** iki âyette (ed-Duhân 44/27; el-Müzzemmil 73/11), "bol nimet" mânâsındaki **na'im** ise daha çok cennetle ilgili olarak on yedi yerde geçmektedir. İn'âm ve aynı kökten türeyen kelimeler hadislerde de yer almaktadır (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, "n'am" md.). Bu hadislerin çoğunda in'âm kavramı Allah'ın kuluna lutuf ve ihşanını ifade etmektedir. "Allah kuluna nimet ihşan edince mutlaka onun eserini üzerinde görmek ister" (*Müsned*, II, 403; İbn Mâce, "Edeb", 55) meâlindeki hadiste in'âmın özellikle "mal varlığı" anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Kur'an'da in'âm konusu, Allah'ın insanoğluna diğer varlıklardan daha ileri derecede lutfunda bulunduğu kanaatini veren bir üslûpla anlatılmakta, insanlardan bunun bilincine varmaları, muhtaç oldukları maddî ve mânevî her şeyi Allah'tan beklemeleri, nâil oldukları her türlü ihşanın Allah'tan geldiğini bilerek O'nun varlığını ve birliğini tanımaları, lutfundan dolayı O'na karşı hissettikleri minnet duygusunu söz ve davranışlarıyla dışa vurmaları istenmektedir. Fâtiha sûresi bu imanın ve şükran bilincinin vezir bir ifadesidir. Gazzâlî, ancak şartını tam olarak taşıması halinde şükürün anlam kazanacağını belirttiği gibi bu şartı, "Senin mutluluğunun sebebi ne doğrudan doğruya nimet ne de onun sana verilmesidir (in'âm); mutluluğunun asıl sebebi nimeti sana veren (mün'im) Allah olmalıdır" şeklinde ifade eder (*İhyâ*, IV, 83).

Hayat, sağlık, geçim imkânları, zihni yetenekler gibi değişik ölçülerde de olsa bütün insanlara verilen nimetler yanında (meselâ bk. el-Enfâl 8/53; el-İsrâ 17/83; el-Beled 90/8-10) bazı insanlar Allah'tan daha özel in'âm ve ihşanlara da mazhar olmuşlardır. Meselâ İsrâiloğulları'nın sorumluluklarına dikkat çekilirken, "Size in'âm ettiğim nimetimi hatırlayın" buyrulur (el-Bakara 2/40, 47, 122). Taberî, buradaki özel in'âmı Allah'ın geçmişte İsrâiloğulları arasından birçok peygamber göndermesi, onlara kitaplar indirmesi, kendilerini Firavun'dan kurtararak mu-kaddes topraklara yerleştirmesi şeklinde açıklar (*Câmi'u'l-beyân*, I, 249). Diğer bir âyette (en-Nisâ 4/69) Allah'ın özel in-

'âmda bulunduğu kimseler peygamberler, sıddıklar, şehidler, sâlihler şeklinde sıralanarak Allah ve Resulü'ne itaat eden her insanın bunların mertebesine ulaştırılacağı belirtilir. Şevkânî'ye göre Fâtiha sûresinde Allah'ın kendilerine in'âmda bulunduğu bildirilenler bu âyette sıralanan dört seçkin zümredir (*Fethu'l-kadir*, I, 21).

İslâmî terminolojide kulun kendisine in'âmda bulunan Allah karşısındaki minnettarlığı genellikle şükür kavramıyla ifade edilir. Buna göre Allah kuluna in'âmda bulunur, kul da Allah'a şükreder (en-Neml 27/19). İnsanın bu dengeyi sağlamada üzerine düşeni yapmasının hem önemine hem de bu ödevin zorluğuna bir işaret olmak üzere in'âm-şükür ilişkisine temas eden iki âyette (en-Neml 27/19; el-Ahkâf 46/15) konu aynı ifadelerle, "Ey Rabbim! Bana ve ebeveyime lutfettiğin nimetler için şükretmemi ve senin kabulüne mazhar olacak güzel işler yapmamı nasip et!" şeklinde dile getirilmiştir. İn'âma şükürle cevap verilmemesi "küfür" (nankörlük, nimetin sahibini tanımazlık) terimiyle ifade edilir. Kulun sahip olduğu maddî ve mânevî varlık, imkân ve kabiliyetlerin hepsi, bu arada hayatının şaşmaz çizgisi olması gereken "doğru yol" (sırat-ı müstakîm) Allah tarafından bir in'âm (Fâtiha 1/6-7), kulun Allah'a imanı, ibadet ve güzel işleri şükür, inkâr ve isyanıyla günahları da nankörlüktür.

Kul nimetler açısından bir imtihanla karşı karşıyadır. İnsanların malları ve evlâtları kendileri için birer imtihan vesilesidir (el-Enfâl 8/28; et-Tegâbün 64/15). Allah insanların bir kısmına onları sınamak için çeşitli dünya nimetleri verir (Tâhâ 20/131). Bu şekilde O'nun dünyadaki her in'âmının bir imtihan olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü insanın tabiatında, Allah'ın in'âm ve ihşanı karşısında gerektiği kadar duyarlı olmama gibi bir kusur da bulunmaktadır (İbrâhîm 14/34). Bu zaafını aşamamış insana Allah in'âmda bulunduğu anda o kişi yüz çevirip yan çizer (el-İsrâ 17/83; Fussilet 41/51). Esasen in'âmın bir imtihan vesilesi olması bir bakıma insanın bu beşerî zaafını aşma iradesiyle ilgilidir. Sahip olunan nimetin nimet olma mahiyetini sürdürmesi de insanın bu iradeyi göstererek nimet sahibine şükran hissini sürekli hale getirmesine ve davranışları ile ifade etmesine bağlıdır. "Bir topluluk, içinde bulunduğu iyi durumu bozup değiştirmedikçe Allah da onlara ihşan ettiği nimeti değiştire-

cek değildir" (el-Enfâl 8/53). Her in'âm bir imtihan sebebi olduğuna göre verilen nimetlerden uhrevî sorumluluk da doğmaktadır (et-Tekâsür 102/8). Gazzâlî'nin belirttiğine göre insanın bu sorumluluğu aşması ve âhiret saadetini hak etmesi, Allah'ın dünyada yarattığı nimetleri O'nun sevgisi yönünde kullanmasına bağlıdır. Çünkü Allah'ın dünyada yaratmış olduğu imkânların hepsi âhiret mutluluğunu ve Allah'a yakınlık makamını kazanmaya birer vasıttır; insanların nimetleri bu yönde değerlendirmeleri gerekir (*İhyâ*, IV, 88-89).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "n'am" md.; Râsinck, *el-Mu'cem*, "n'am" md.; M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "n'am" md.; *Müsned*, II, 403; İbn Mâce, "Edeb", 55; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, I, 249; Gazzâlî, *İhyâ* (Beyrut), IV, 83, 88-89; Fahrreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, I, 258; Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, I, 21.

MUSTAFA ÇAĞRICI

İN'ÂM

(إنعام)

Osmanlılar'da genel olarak devlet hazinesinden padişah adına yapılan nakdî ve aynı ihsan.

Sözlükte "ihsanda ve lufufta bulunma, iyilik etme" mânasına gelen in'âm, Selçuklular'da askerî birliklerin teftişini yapan ârzü'l-ceyşin ücreti, Hindistan'da kurulan devletlerde bir çeşit câgîr* için kullanılmıştır. Osmanlılar'da ise ilim ve sanat erbabına, dinî zümre mensuplarına, fakirlere, Haremeyn ileri gelenlerine ve halkına, hânedana mensup şehzade ve sultanlara, devlet görevlilerine, yabancı hükümdarlara ve bunların yakınlarına, elçi ve misafirlere takdir, taltif ve teşvik etmek veya ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla verilen bahşîş, hediye ve maddî desteği kapsayan genel bir anlam kazanmıştır.

İlim ve sanatla uğraşanlar, ortaya koydukları eserleri için ve umumiyetle eserlerinin tamamını veya bir kısmını padişaha takdim edince in'âm alırlardı. Özellikle şairlere, dinî bayramlarda kaside yazmaları ve bazı önemli olaylara tarih düştürmeleri üzerine başarı derecelerine göre in'âm verilir. Devlet adamı, memur ve diğer görevlilere merasimler ve resmî günler dolayısıyla merasimle ilgisi-ne göre; merkez ve taşradaki ulemâ, meşâyih ve sulehâya, taltif gagesi veya fakirlikleri dolayısıyla özel olarak veya davet edildikleri şenlikler ve düğünler esnasında; ordu mensuplarına ise bilhassa sefer-

ler ve cülûslar münasebetiyle ihsanlarda bulunulurdu. İkametleri boyunca ihtiyaçları devlet tarafından karşılanan yabancı hükümdar, hânedan mensubu, devlet adamı, elçi ve misafirlere ayrıca in'âm adı altında nakit para tahsis edilirdi.

İN'ÂMLAR daha çok ihtiyaç sahibi kimselere verilir. Divan esnasında, İslâmiyet'i kabul edenlerle (nev-müslim) muhtaç kimselere tasadduk ve in'âm olarak verilmek üzere, görüşmeler başlamadan hemen önce devâtdâr tarafından kumaş kese içerisinde bir miktar akçe getirilerek sadrazamın önüne konulur ve hemen orada dağıtılırdı. Ayrıca padişahlar cuma namazı için çıkışlarında tasadduk ve ihsan da bulunurlardı. Sûr-ı hümayunlar sırasında da gerek davet edilen gerekse arzular sunan bazı kimselere para dağıtılırdı. Lalası, hocası, defterdarı vb. adamları ile şehzade ve sultanlara da in'âm verilir.

Cülûs bahşîşinin ilk defa I. Bayezid döneminde başladığı, II. Mehmed veya II. Bayezid zamanından itibaren de kanun haline geldiği belirtilir. Bahşîş dahilinde yeniçeri maaşlarına zam yapılması da II. Bayezid zamanından itibaren usul olmuştur. Cülûs bahşîşi, başlangıçta in'âm ifadesine uygun olarak ihsan niteliğinde ve miktarı belirli değilken askerlerin ısrarlı tavırları ile mecburi ve muayyen bir ödeme haline dönüşmüştür (Özcan, II [1995], s. 178). I. Selim zamanında verilen miktarlar (yeniçerilere 3000, acemi oğlanlara 2000, cebeci ve topçulara 1000'er akçe in'âm ve yeniçerilere ayrıca 2'şer akçe terakki) XVII. yüzyıl ortalarına kadar aynen devam etmiştir. Önceleri sadece kapıkulu ocakları mensuplarına dağıtılırken II. Bayezid devrinden itibaren vezir ve devlet adamlarına, II. Selim döneminden itibaren Sahn-ı Semân müderrislerine kadar ulemâyâ da teşmil edilmiştir.

Savaş dönemlerinde sefere katılan bazı özel gruplara, sefer sırasında gayreti görülenlere, sürekli olmayan bazı iş veya hizmetleri ifa edenlere ve karşı taraftan olup Osmanlı Devleti'ne bağlılık gösterenlere de in'âm adı altında para verilmekteydi. XVII. yüzyıl başlarındaki seferlere ait in'âm giderleri, ordu hazinesi toplam giderlerinin % 0,5 ile 4,5'ini oluşturmuştur (İşbilir, s. 117-119, 120, 123-124, 126-127, 131). Ayrıca sefere davet edilen Kırım hanına, seferdeki başarıları sebebiyle ordu kumandanı, vezir ve diğer serdarlara hatt-ı hümayun, kılıç ve hil'atlerle birlikte bir miktar nakit gönderilir, hil'atler ve nakit "in'âm" olarak resmî kayıtlara geçilirdi. Kırım hanına sefere davet muna-

sebetiyle gönderilen in'âm sonradan "çizme-bahâ" adını almıştır.

Tarihi seyri içerisinde in'âm kelimesinin kullanım alanı bazı değişikliklere uğramıştır. İlk verilili sırasında muayyen ve sürekli olarak tahsis edilmiş veya sonradan mutlak ödeme haline dönüşmüş in'âmın çoğu zamanla farklı adlar almıştır. Bunlardan senelik olan, fakat bazı seneler iki defa verilenler, daha XVI. yüzyıl ortalarından itibaren "yıllık" adı altında ve dolayısıyla artık istisnasız yılda bir defa verilmeye başlanmıştır. Bir şarta veya zamana bağlı olanlardan çoğu ise ödemeye uygun özel isimler almış ve "âdet" olarak nitelendirilmişlerdir (âdet-i nev-müslim gibi). Böylece kullanım alanı gittikçe daralan in'âm ifadesi, XVII. yüzyıl sonlarından itibaren daha ziyade bir defaya mahsus yahut verililişi ve miktarı keyfî olan, değişebilen ihsanları ifade eden bir anlam kazanmıştır. Bazı resmî günlerde veya merasimler sırasında imamlık yahut müezzilik yapan, mevlid okuyan ve dua eden görevlilere muayyen olarak verilen ihsanlar için ise in'âm kelimesinin kullanımı sürmüştür.

İN'ÂM âdet haricinde "tasadduk" ve "teşrif" terimleriyle de irtibatlı olmuştur. Zira ihtiyaç sahiplerine de verilmesi sebebiyle her ne kadar temelde farklı iseler de tasaddukla yakınlaşmış ve bu iki terim zaman zaman aynı anlamda kullanılmıştır. Esasen "hil'at" mânasında kullanılmış olan teşrif, Osmanlı Devleti'nde yabancı devlet adamı ve elçilerle bazı ricâle bir arada verilen hil'at, nakit ve diğer ihsanların tamamını ifade etmektedir ve bu şekilde bütün teşrifler in'âm kapsamı içine girmektedir. XVI. yüzyılın ilk yarısında devlet hazinesinden verilen in'âmın kayıtları tasaddukat, teşrifat ve âdât kayıtları ile birlikte rûznâmçeci tarafından tutulan özel defterlerde toplanmıştır. Aynı yüzyıl bütçelerinde de bu yakınlık görülmektedir. Sonradan bu başlıklar altındaki sarfiyatın defterini tutma görevi, ismini bunların birinden almış olan teşrifatîye verilmiştir. XVII. yüzyıl sonlarında ise teşrifat defterlerindeki masraf kalemleri diğer çeşitli maliye bürolarına devredilmiş ve bundan sonraki teşrifat defterlerinde sarfiyatın sadece mütat olanlarına yer verilmiştir. Meselâ elçilerle alâkalı sarfiyat başmuhasebe, hil'atler rûznâmçe bürolarına aktarılmıştır. Devlet hazinesi dışında padişaha mahsus iç hazine ile bazı vakıf gelirlerinden ve ayrıca çeşitli ricâlî hazinelerinden de in'âm / atıyye adı altında ihsanların verildiği bilinmektedir. Tanzi-